

HERMANO ZUDERMANO KŪRYBOS SKAITYMAI IR TEKSTŲ ĮGARSINIMAS ŠIANDIEN

Rita Juodelienė, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos
scenos kalbos dėstytoja

Hermanas Zudermanas (1857-1928m.) Žymus vokiečių ir Mažosios Lietuvos rašytojas. Kaip bebūtų gaila, šiandien Lietuvoje jo asmenybė ir kūryba yra nepelnytai primiršta. Nežiūrint į tai, kad Hermano Zudermano kūrybinis palikimas tiek literatūros, teatro ir kino kontekste Europoje ir už jos ribų yra svarus ir gilus.

Vien faktas, kuris gali paliudyti apie Hermano Zudermano kūrybinį aukštą meninį lygį. 1927m. pelnyti trys „Oskarai“ už lietuviškos apysakos „Kelionė į Tilžę“. Dramą ekranizavo vokiečių režisierius Fridrichas Murnau (Friedrich Murnau). Scenarijų parašė vokiečių rašytojas Karlas Mejeris (Carl Mayer). Prodiusavo amerikietis Viljamas Foksas (William Fox). Filmą vadinosi „Saulėtekis: daina apie du žmones“ („Sunrise: A Song of Two Humans“). 1928 m., per pirmąją „Oskarų“ teikimo ceremoniją, jis laimėjo nominacijoje „Unikali aukšto meninio lygio kino juosta“ („Unique and Artistic Pictur“).

„Oskaru“ už geriausią moters vaidmenį „Saulėtekyje“ buvo įvertinta ir aktorė Džanet Geinor (Janet Gaynor).

Trečiąją statulėlę gavo kino operatorius.

Filme personažai neturi lietuviškų vardų: jie tekstu įvardijami kaip Vyras, Žmona ir Moteris iš miesto. H. Zudermano apysakoje, kaip žinome, vyras yra Ansas Balčius, žvejys iš Vilviškių kaimo prie marių (jau kone ponas, „kuris grogą saldina kaip tikras vokiečių“), jo žmona - Indrė Jakštaitytė iš Minijos („duktė to turčiaus Jakštaičio, kuriam priklauso didžiosios pamario pievos“), o meilužė - Bušė (samdinė, kuri pastatė ragus, „kai šeimininkas pabuvojo pas ją kamaroje“).

1939 m. „Kelionė į Tilžę“ buvo ekranizuota antrą kartą. Šįkart lietuviško siužeto ėmėsi vokiečių režisierius Faitas Harlanas (Veit Harlan).

Antrojoje ekranizacijoje vaidino švedų kilmės aktorė, filmo režisieriaus F. Harlano žmona Kristina Soderbaum bei olandų kilmės Holivudo aktorius Filipas Dornas (Philip Dorn). Filmą premjera įvyko taip pat Tilžėje.

Dar viena „Lietuviškų apysakų“ dalis, „Jonas ir Erdmė“, buvo ekranizuota 1959 m. Ją režisavo Viktoras Vikas (Victor Vicas).

Pagrindinę heroję iš Bismarko (Žalgirių) kaimo šioje juostoje vaidina legendinė kino aktorė Džiuljeta Mazina (Giulietta Masina), Federiko Felinio (Federico Fellini) žmona. Joną Baltrušaitį čia įkūnijo vokiečių aktorius Karlas Radacas (Carl Raddatz), vieną iš judviejų dukrų, Katrikę, - Karina Bal (Karin Baal). Kaimyną kalvį Vitkūną suvaidino amerikietis Ričardas Beishartas (Richard Basehart).

Iš viso H. Zudermano kūriniių motyvais buvo sukurta per 30 filmų. Kai kuriuose iš jų vaidino tokios žvaigždės kaip Džonas Gilbertas (John Gilbert), Greta Garbo („Flesh and the devil“, 1926 m.) bei Marlena Dytrich (Marlene Dietrich, „Song of songs“, 1933 m.).

Lietuvoje Hermano Zudermano apysakos, dramos taipogi sužibėjo teatrų scenose.

1920 m. Lietuvoje gimė profesionalusis teatras - Kauno dramos teatre buvo suvaidinta vokiečių rašytojo Hermano Zudermano (Hermann Sudermann) drama "Joninės".

1920 metų gruodžio 19-ąją. Kauno dramos teatre įvyko spektaklio premjera Hermano Zudermano (Hermann Sudermann) "Joninės" režisierius Juozas Vaičkus. Su šiuo pastatymu, Kauno dramos teatras įgyja valstybinio profesionalus teatro statusą.

1933m. Šiaulių dramos teatre H.Zudermano komedija „Drugeliai“ rež.Staniulis.

1935 m. Klaipėdos dramos teatre įvyko spektaklio premjera Hermano Zudermano „Tėviškė“ rež.B.Dauguvietis.

1941-1942m. Aktorius A.Kernagis Vaidilos teatre Vilniuje pastatė spektaklį pagal Hermano Zudermano „Drugelių kova“.

1980 m. – Eduardo Balsio opera „Kelionė į Tilžę“ ir spektaklis „Jonas ir Erdmė“ (Šiaulių dramos teatras).

1989 m. Panevėžio dramos teatre žiūrovai išvydo H.Zudermano dramą „Užkampio laimę“.

Ačiū dievui, kad mūsų kino grantai taip pat įamžino jo kūrybą televizijoje ir kine.

1981 m. režisierius Arūnas Žebriūnas pagal Sauliaus Šaltenio scenarijų pastatė vaidybinį filmą „Kelionė į rojų“. Novelės pavadinime esančio žodžio „Tilžė“ sovietiniais metais neleido minėti.

O kiek H.Zudermano dramų buvo pastatyta saviveikliniuose teatruose, kiek jo ištraukų skaityta skaitovų konkursuose, šiai dienai neminėsiu. Tai buvo iki 1990 metų. Paskutinis H.Zudermano klyksmas įvyksta 1992m. Šiaulių dramos teatre rež. R.Steponavičiūtė pastato spektaklį pagal apysaką „Jonas ir Erdmė“. Kaip bebūtų gaila Lietuvoje nutilo H.Zudermano kalba profesionalių teatrų scenose. Kas įvyko? Mes pasikeitėme, mūsų reikalavimai pasikeitė ar jau taip Hermano Zudermano literatūrinis palikimas nuseno ir nereikšmingas tapo. Bet perskaičius šiandien jo komediją „Drugeliai“, matau labai vertingą medžiagą, kuri šiai dienai labai labai aktuali. H.Zudermano „Drugeliai“. Komedijos veikėjai:

PONIA GERGENTHEIM, mokesčių inspektoriaus žmona našlė

ELZĖ

LAURA

ROZA jos dukterys

VILHELMAS (VOGEL), vaistininkas jų giminaitis

VINKELMAN, verslininkas

MAKS, jo sūnus

RICHARDAS KESLERIS, Vinkelmano komivaježaras (šiai dienai vadybininkas)

DR. KOSINSKI, mokytojas

VINKELMANO KONTOROS TARNAS

Trumpai papsakosiu. Po vyro mirties Ponia Gergentheim su savo dukromis gyvendamos sunkiai verčiasi. Dukros piešia įvairius drugelius, vėduokles. Piešinius pardavinėja, bet atlygis mažas. Dukros nori ištekėti tik pasiturinčių jaunikių. Ir vienai dukrų Elzei pasiperša Vinkelmano (šių dienų verslininkas) sūnus Maksas. Dar net netapus Elzei, teisėta Makso žmona, motina Gergentheim su dukromis naudojasi pono Vinkelmano visais finansiniais ištekliais. Meilės tarp Elzės ir Makso nėra.

Dideles intrigas rezga Richardas Kesleris nori suvedžioti panelę Elžę, iš dalies jam pavyksta. Jis yra labai didelis savanaudis, veidmainis. Perskaitysiu kelias trumpas ištraukas iš pirmo veiksmo.

Pirmo veiksmo ištauka:

Pokalbis vyksta, kai motina ir dukros laukia atvykstant pono Vinkelmano ir jo sūnaus Makso.

ELZĖ (*trumpu, paprastos drobės, peniuaru, su replėmis plaukams žirklėmis sukti ir*). Rozi, Rozi.

LAURA. Ach, štai ir tu.

ELZĖ Mama taip verkia, kad net replių negali rankose išlaikyti. Aš nebežinau ką ir bedaryti.

LAURA. Šitaip?

ELZĖ. O ar tu nesidžiaugi? Bent truputį?

LAURA. O taip.

ELZĖ. Turbūt pavydi?

LAURA. Ne.

ELZĖ. O juk man vis dėlto didelė laimė.

LAURA. Tikrai.

ELZĖ. Ne, aš nežinau kokia tu... tiktai pagalvok, koks senis turtingas. Ir vis kuomet nors teks sūnui. Kesleris sako, kad jis labai meilus...nor ir nelabai kam tikęs. Jie visi jį myli....Pamatysi, aš pati jį pamylėsiu.

LAURA. O Kesleris?

ELZĖ. Su juo žinoma, baigta.

LAURA. Ir tau negaila?

ELZĖ. Žinoma, gaila. Labai gaila...Širdis plyšta. Jau aš ir kesleriui sakiau. Bet mudu esameišmintingi.

LAURA. Aš nežinau...aš tavo vietoje- bijočiau.

ELZĖ. Kaip pagalvoju, kad tavo negryna sąžinė. Ir kas čia blog? Juk aš ne mergelė. Aš jauna našlė... O našlė gali daryti visa, ką tik noti.

LAURA. Ne paklausk mamytės. Ir ji pasakys, kd ne.

ELZĖ. Kam man klausinėti motinos? Aš jauna. Mano nežuvo kraujas, kaip kad tavo. Tu apie tokius dalykus mažai tenusimanai. Juk tau meilė, tai toks svetimas dalykas... bendrai... Ach. Nueik tu į sodą ir pažiūrėk, kaip viskas žydi... Kaip viskas alsuoja meile... Kad tai visą gyvenimą... Ir tokiom aplinkybėm nepadarysi kokių nors niekų?

LAURA. Nežinau, bet aš bijočiau.

ELZĖ. Ko?

LAURA. Jeigu išplepėtu.

ELZĖ. Kesleris išplepės? Palauk. Tu mane net gąsdini... Jeigu aš ir naudojaus tuo gyvenimu, tai juk mano teisė... Ir argi nereikia man to džiaugsmo? Argi nesakė prie jūsų gydytojas, kad man būtinai reikalingi pasilinksminimai? Ir ko aš nepergyvenau savo jaunystėje. Pagalvok, buvau ištekėjusi... ir mano vyras nusišovė. Pagalvok. (*Verkia.*) Ar maža to?

Na, bet dabar viskas baigta. Jeigu mes kada nors ir susitiksim... tai aš, tai yra ir Kesleris- tai lygiai taip, kaip kad niekad nieko ir nebūtų buvę tarp mūsų. Pagaliau jis visai padorus žmogus. Kita vertus- jis irgi nori vesti turtingą panelę... ir gerai daro... Myli vieną, o teki už kito... Jau tip visuomet esti... Mes- ubagės. Pirmiau aš svajojau, o dabr ramiai leisiuos save parduoti... (*Akyse ašaros. Pamačius pektoralius- ima po vieną*). Žinai, prie jo namų yra sodas... Pagalvok- miesto vidury... ir šiltnamis gėlėms... ir viskas taip puikiai įtaisyta... Aš turėsiu arklius, karietas... Tai važinėsime, Laura, tiesa?

Klausyk Laura, aš tavęs vieno prašau: neįsimylėk ir nepaviliok.

LAURA. Aš? Argi aš tokia?...

ELZE. Na, na. Jurstų baliuje iš karto du jaunikius pviliojai.

LAURA. Juk jie neturėjo jokių rimtų tikslų?

Elzė. Vis tiek. Juk tu daug gražesnė už mane. Dėl to niekas nesiginčys... Tau tik reikėtų kilsterėti aukštyn akis. O-O. Viena laimė, kad tu tokia kvaila.

LAURA. Aš visai nekvaila. Tai netiesa. Aš išmintingesnė už visas jus sudėjus.

ELZĖ. Ar todėl, kad rengiesi už grafo tekėti?

LAURA. Ir būsiu grafienė Tu pamatysi (*Išėina*).

Veiksmas su motina

LAURA. Štai Rozi sunkius drugelius nupiešė. Nors ji ne tokius sunkius pieštų. (*Pauzė*). O kaip tu galvoji, mamyte, ar Rozi taip pat gražutė bus?

PONIA GERGENTHEIM. Iš kur dabar žinosi. Ir tu tik aštuonioliktais metais ėmei gražėti.

LAURA (*piešdama*). O, ji nepražus. Jeigu neištekės, tai dailininke bus, taip ir ponas Kesleris sakė.

PONIA GERGENTHEIM. Taip tai taip, o kur tam mokslas.

LAURA. Iki to laiko viena mūsų ištekės, o tuomet mes jai brangiausius mokytojus pasamdysime.

PONIA GERGENTHEIM. (*atsidūsta*). (*Pauzė*) Štai Grita Baumasn. Ji ne tokia graži, kaip jūs....o jau greit vestuvės. Ir jaunikis geras, didelę algą gauna... be to, aristokratų šeimoj vaikus moko. Kokia tai protekcija.

LAURA. Jei aš būčiau Gritos Bauman vietoj, net ir dėmesio į tą mokytoją nekreipčiau. Aš už grafo ištekėčiau.

PONIA GERGENTHEIM. Taigi, tuojau.

LAURA. Ką gi, nors grafas ir našlys, bet pažiūrėti į jį- gražus vyras. Tačiau aš geriau už jaunojo tekėčiau.

PONIA GERGENTHEIM. Tylėk jau. Piešk vėduokles.

LAURA. Gerai jau, gerai. Aš kol kas piešiu vėduokles. (*pauzė*) Juristų baliuje vienas kavalierius man pasakė, kad tamsta žinotum, kaip graži tamstos ši linija. Ir pravedė ši taip pirštu. (*praveda pirštu nuo kaktos pro nosį žemyn*).....

Kita ištrauka:

PONIA GERGENTHEIM. Užsidėk ant kaklo juodą aksominę juostą... Ar ne per daug didelis dekolte... Reikia būti kuklesnei- net ir našlei.

ELZE. (*šveisdama nagus*). Žinoma mamyte.

PONIA GERGENTHEIM. Tu galėtum ir juodą sągą prisisegti, kaip gedulo ženklą. Reikia bent mintimis būti ištikimai pirmajam vyrui, tai labai patiks antrajam (*Šildo replės*). Jau taip juokingi tie vyrai. Ir nežiūrėk smiliai į jaunikį, supranti?... Tai gali būti kokių išskaičiavimų pavyzdys arba įžulumas... o šiaip jau žvilgtėti kartą kitą, o kai jis tai pastebės- reikia paraudonuoti ir nusišypsoti.... (*tęsdama toliau frizavimo darbą*). Paskum reikia išklaudyti visų jo patarimų- nors jis ir niekus plepėtų- nieko blogo... ir niekad nereikia trūkčioti pečiais- tai rodo didelį išdidumą... Dieve sergėk... Neužmiršk žibuoklių vandeniui pasišlakstyti. Nieko nėra malonesnio, kaip jauna kukli mergelė, kvepianti žibuoklėmis... kai kada toks kvapas esti įgimtas.“

Moterų personažus kokiu pateikia H. Zudermanas šioje komedijoje, šiandien apstu Lietuvoje. Kaip matome iš šių ištraukų. Ko nepadarytum, kad tik pasiektum savo tikslą. Bet kokiom priemonės ištekinti dukrą už pasiturinčio jaunikio.

Komedijoje dominuoja susvarbinimas, lengvabūdiškumas, mėščioniškumas, gudravimas siekiant sau naudos, intrigos ir t.t.

O viena iš apysakų „Jonas ir Erdmė“ šiai dienai taip pat labai aktualus kūrinys. Interpretuoti šią apysaką galima labai įvairiai. Turint gyvenimo tikslą ir begalo tuo tikint, galima įveikti visas kliūtis, kurios kartais iškyla mūsų kelyje. Šiandien daugelis žmonių praranda viltį, tikėjimą ir lekia į užjūres ieškoti tos laimės. O Erdmė ir Jonas sako „kad tikrasis gyvenimas prasideda tik tada, kai žmogus pasijunti sau ponas“. Jie susikuria savo svajonę, turėti savo ūkelį, namus. Tos svajonės vedami kuria savo gyvenimą, nežiūrint į tai, jog siekiant savi užsibrėžto tikslo iškyla daug kliūčių., kaip pvz. Žalgirio apilynkėse vien pelkės, kemsynai atrodo tokiose vietose neįmanoma pasistatyti namo. Erdmė ir Jonas galvoja „ne- tai jie vėl turi eiti tarnauti ir, gal būt, sunkiau negu lig šiol, o, gal būt, ir į prastesnę vietą, nors prastesnė vargu ar begali būti, ir viltis įsigyti savo šeimos židinių pradingsta metų metams. Tai kuriems gi galams jie yra jauni ir kupini neišnaudotų jėgų, kurias turi eikvoti svetimų labui. Vadinasi,

taip-šimtą tūkstantį kartų taip.-Ką kiti galėjo, galėsime ir mes, pakartoja Jonas dar kartą balsu, o Erdmė jam pritaria.- Taigi nutarta.“

Erdmėi ir Jonui nėra nieko neįveikiamo, nes jie turi TIKĖJIMĄ, ir tas tikėjimas veda juos prie tikslo. Apysakoje labai gražiai atskleidžiamas kaimyų santykis į naujakuriais. Kaimynai karutį paskolina, pelkės nusausinimo, namo statybos talkoje sudalyvauja ir t.t. Ir vėl šiandien mums aktualu, kaimynas kaimyno nebepažįsta, susvetimėję vienas kitam esame.

Skaitant H.Zudermano kūrinį, išskirčiau ypatingai svarbų bruožą, stipri ir greita įvykių kaita. Dominuoja įtampa.

Dėstydamas LMTA teatro ir kino fakultete vaidybos ir režisūros katedroje turiu galimybę pasikalbėti su studentais apie jų skaitomą literatūrą. Per 15 metų nei iš vieno neteko girdėti, jog jie būtų perskaitę H.Zudermano kūrinį. Tiesa, kai vyko nemalonus skandalas dėl H.Zudermano muziejaus uždarymo, keli studentai iš Kino fakulteto susirado mane ir buvo proga pasikalbėti apie H.Zudermaną. Tik per šį skandalą išgirdo, jog H.Zudermanas ne tik vokiečių, bet ir Mažosios Lietuvos rašytojas. O smagiausia iš to pokalbio buvo, kai jie su pasididžiavimu vardino kiek Oskarų gavo filmas „Saulėtėkis“ pagal H.Zudermano apysaką „Kelionė į Tilžę“, ir mano nuostabai jų išreiktą būtinumą perskaityti apysaką „Kleionė į Tilžę“. Tą pačią dieną, pasidomėjau Lietuvos muzikos ir teatro akademijos bibliotekoje, kiek turime H.Zudermano kūrinių. Atsakymas- tik dvi pjesės „Užkampio laimė“ ir „Drugeliai“. Mažai, bet ačiū ir už tiek.

Paskutinėje Vilniaus knygų mugėje 2017m. sąmoningai iškėliau sau iššūkį nusipirkti H.Zudermano kūrinį išversta į Lietuvos kalbą. Deja, mano misijai išsipildyti buvo nelemta. Kaip suprantame knyga-įdomus ir sudėtingas socialinis reiškinys, kuris egzistuoja daugybę metų. Jos turinys su visuomenės poreikiais kinta. Knygų skaitytojų ratas mažėja. Didžiulis grožinės literatūros knygų pasirinkimas. Perteklinė pasiūla su gražiais, įmantriais, skambiais pavadinimais, suklaidina skaitytojus turinio prasme. Todėl H.Zudermano kūryba tampa svarbi šiame kontekste. Tik gaila, kad jo kūryba, kurią mes turime Lietuvoje, skaitytojo nepasiekia.

Artėjant 2018 metams, kurie yra paskelbti Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio metais. Būtina apžvelgti Europos ir Mažosios Lietuvos rašytojo, dramaturgo H.Zudermano kūrybos palikimą, Lietuvos kultūros raidos kontekste. Jo kūrybos temos ir problematika yra aktuali šiuolaikiniam žmogui, jo pasirinkimuose ir gyvenimo prasmės ieškojimuose, todėl svarbu surasti finansinius išteklius ir

perleisti išverstus kūrinius, pasitelkiant naujas technologijas, kaip audio formatas arba elektroninės knygos prieinamumas. Įpatingai pasiteisintų audio formatas. Šiandien įpatingai populiarus reiškinys tarp jaunimo ir skaitytojų. Pasirinkimas knygų audio įrašų studijų yra didelis. Siūlyčiau daugiau bendradarbiauti su Lietuvos menų akademijomis.

Režisierius G. Varnas yra įkūręs nuostabų dalyką, profesionalaus meno žinių portalą, dramų stalčius. Reikia jam pasiūlyti H. Zudermano dramų patalpinti į dramų stalčius. Tai labai populiarus portalas tarp jaunųjų menininkų. Tik, prieš tai reikia sutvarkyti H. Zudermano dramų vertimų kalbą, nes ji šiais dienais yra pasenusi, būtinas atsinaujinimas.

Baigdama, noriu padėkoti buvusiam Hermano Zudermano literatūrinės kraštotyros klubui, kuris kol gyvavo garsino H. Zudermano literatūrinį palikimą. Perleido „Kelionė į Tilžę“ ir papildė rinkinį nauja apysaka „Merga“, išvertė ir išleido naują knygą „Mano jaunystės vaizdų knyga“.

Padėkoti Fridricho Bajoraičio viešajai bibliotekai, Šilutės Hermano Zudermano draugijai, kad šiandien galime vėl prisiminti, įvertinti Vokietijos ir Mažosios Lietuvos rašytojo H. Zudermano kūrybinį palikimą, jo svarbą Lietuvos kultūros raidai. Ir svarbiausia, kad mūsų šie pamąstymai neliktų vien tik tarp mūsų. Taip norėtusi, kad H. Zudermano literatūrinis palikimas pradėtų vėl alsuoti didžioje teatro scenose.

Naudojasi literatūra:

Andromeda MILINIENĖ „Kelionė į Tilžę“, trys „Oskarai“ už lietuvišką dramą (Vakarų ekspresas)

Marijus Šidlauskas „Ar mums reikia Hermano Zudermano?“ (Bernardinai.lt)

Lietuvos teatro ir kino muziejaus arhyvai.

Lietuvos nacionalinė Martyno mažvydo biblioteka katalogai.

H. Zudermanas apysaka „Jonas ir Erdmė“

H. Zudermanas komedija „Drugeliai“